

FARKAS ISTVÁN SCHP

A szocializáció életet meghatározó jellege

*„Létünk forrása, feltétele, szükséglete
és katalizátora a társas kapcsolat.”
(Bagdy Emőke)*

1. A NEVELŐI HIVATÁS SZÉPSÉGE ÉS FELELŐSSÉGE

Harmincéves tanárságom során egyre nyilvánvalóbb lett számomra a jézusi mondas igazsága: „Ha nem, lesztek olyanok, mint a gyermekek, nem juttok be a mennyek országába” (Mt 18,3). Egy alkalommal hat-hét éves gyermekekkel beszélgettem a háromkirályok történetéről. Arra a kérdésre, hogy a csillag állandóan vezette-e őket, egyikőjük azonnal rávágta: „Á, dehogyl!” Majd feltettem a kérdést: „Mit kell tenni, amikor utunkon eltűnik a csillag?” Egy ragyogó szemű kislány ezt válaszolta: „Hallgatni kell a szívünkre, és menni kell tovább.” Úgy gondolom, soha nem lehetek eléggé hálás az Úristennek, hogy életemet gyermekek között tölthetem.

Ugyanakkor félelmetes belegondolni felelőségünkbe. Néhány évtizeddel ezelőtt egy halálra ítélt bűnöző az utolsó szó jogán megátkozta a szüleit. Elzülléséért őket hibáztatta, mert mindent ráhagytak, és így ő teljesen amorálissá, gátlástalanná vált. De hadd idézzek pozitív példát is! A kecskeméti Piarista Gimnáziumban – melyet én is alma materemként szeretek – 1994-ben egy ötvenéves érettségi találkozóra összejött osztály „hetesétől” a következő jelentést hallhattam: „Igazgató úrnak jelentem: az ötven év alatt kilenc osztálytársunk meghalt, egy súlyosan beteg, a többiek itt vagyunk hiánytalanul.”

2. SZOCIALIZÁCIÓ A CSALÁDBAN ÉS A NEVELÉSI-OKTATÁSI INTÉZMÉNYBEN

Teljes emberré csak a szocializáció révén válunk.¹ Mindaz, ami sajátosan emberi (öröm, fájdalom, együttérzés, szeretet...) nem egy belénk írt program alapján

¹ Jean Piaget szerint: „Mindenfajta viselkedés, legyen az külsőleg kifejtett vagy gondolatban belsővé vált cselekvés, alkalmazkodásként, jobban mondva újraalkalmazkodásként jelenik meg.” JEAN PIAGET: *Az értelem pszichológiája*, Gondolat, Budapest, 1993, 14.

bontakozik ki, hanem külső minták révén építjük be személyiségünkbe. A szinte végtelen sok lehetőség közül azon tényezők aktualizálódnak, amelyekhez külső készítményt is kapunk. Életünkben páratlan szerepet tölt be a beszéd, amely természeténél fogva nem individuális, hanem közösségi kincs. A Maugli-történetek bizonyítják, hogy megtorpan az emberré válás, ha valaki nem tanul meg beszélni.

A kisgyermek élete a családban olyan, mint egy csermelyen való evezés. A társadalom pedig hasonló egy erős sodrású, fenyegető örvényeket rejtegető folyamhoz. Két ilyen víz találkozásánál legtöbbször jelentős szintkülönbség is van, és a csónakok biztonságos tovább jutását zsilipeléssel oldják meg. A bölcsőde-óvoda-iskola a családból a társadalom felé – a zsilipeléshez hasonlóan – a biztonságos átjutást segíti elő. Küldetését az a nevelő tudja teljesíteni, aki nagyon pontosan ismeri „a csendesebb és a vadabb víz tulajdonságait”. Tisztában van azzal, hogy gyermekek milyen családokból érkeznek és milyen társadalmi elvárásoknak kell majd megfelelniük.

Nagyon igaz Ranschburg Jenő megállapítása: „Az iskola sokkal hűségesebb modellje a felnőtt társadalomnak, mint a család.” Egy jó nevelési-oktatási rendszer ügyel a fokozatosságra: a bölcsőde és az óvoda nagyon közel áll a családhoz. Az iskola is nyújt még bizonyos védettséget, de az itt működő tanárok tudván tudják, hogy a rájuk bízottaknak egyre közelebb van a „kihajózás” ideje.

Bármelyik nevelőintézmény feladatát csak úgy töltheti be, ha féltve óvja, megerősíti a gyermekkor páratlan értékeit, és ugyanakkor a rábízottakat felkészíti életük új szakaszára. Egy bölcsesség szerint: „A gyermek felnőtté szeretne válni, hogy okos és erős legyen. A felnőtt viszont visszasírja gyermekkorát, mert szeretne boldog lenni.” Ha a nevelés, az „aranykor” értékeinek kiirtásával formál felnőtté, többet árt, mint használ, mert boldogtalanná teszi az új generációt.² De épp ilyen súlyos hiba a gyermekkor abszolutizálása: az infantilizmus megnyomorítja a személyiséget. Aminek szívből tudunk örülni egy kicsinél, az sokszor fájdalmas visszamaradottságot jelent egy felnőttél.

3. ÉRTÉK-PÁROK HARMÓNIAJÁNAK MEGTEREMTÉSE

Egy személy érettségének legfontosabb kritériuma az integritás, a harmónia.³ Az egyensúly csak úgy születhet meg, hogy a gyermekkorban bizonyos tulajdonságok dominánsabban vannak jelen (pl. bizalom, őszinteség, játékoság...), majd

² IGNACE LEPP: *Clartés et Ténèbres de l'Ame*, Editions Montaigne – Aubier, Paris, é.n.

³ Erről jó áttekintést ad GORDON W. ALLPORT: *A személyiség alakulása*, Gondolat, Budapest, 1985.

A szocializáció életet meghatározó jellege

fokozatosan megjelennek az egyoldalúságot feloldó „érték-ikrek” (a bizalom mellett a kritika, az őszinteség mellett a titoktartás, a játékoság mellett a feladatvállalás, a munka...). A nevelésnek, majd később az önnevelésnek arra kell törekednie, hogy az érték-párok egyenrangúan legyenek jelen az ember életében.

Ha egy érték-páron belül bármelyik aránytalanul előtérbe kerül, az előre tollakodó is megsínyli ezt a „sikert”.⁴ Állításomat hadd illusztráljam a „személy és közösség” példájával. Ha valaki a személyt a közösség rovására hangsúlyozza: ő maga sem válhat személlyé, mert ez csak egy másik emberrel kapcsolatba kerülve, az én-te kapcsolat által lehetséges. Ha pedig a közösség hangsúlyozódik túl (a személy rovására): ez az aránytalanság megakadályozza a közösség születését, hisz az csak önálló, felelős személyekből születhetne meg.⁵

A gyermekkori értékeit nem hagyhatjuk úgy magunk mögött, mint pici cipőinket, mert nélkülük embertelenné válna az élet. Nagyon találó Julia Kasba megfogalmazása: „Egy tenyérnyi helyen, családi otthonunkban az Éden emléket őrizzük.” Ezen értékeket tehát a nevelési intézménynek meg kell szilárdítania. A másik feladata pedig az, hogy „gyermekre szabottan” modellezze a társadalmat. Mielőtt valaki a „nagybetűs életbe” kerülne, sok mindent védett körülmények között (mintegy laboratóriumban) meg kell tanulnia.⁶ Gondoljunk csak például a jutalmazás-büntetés kérdésére. Mennyire más a helyi értéke egy ellenőrző könyvi beírásnak, mint egy rendőrségi beidőzésnek. Ha a gyermek közvetlenül a család féltő-óvó közösségéből kerülne abba a társadalomba, ahol gyakran „farkastörvények” uralkodnak, ez legtöbbször súlyos sérülésekkel járna együtt.

A következőkben érték-párokat veszek sorra, s ezek alapján szólok a nevelési intézmény szocializációs szerepéről. Mindegyiknél a következőképp járok el:

a) Bemutatom, hogy az érték-pár első tagja mennyire meghatározó a *gyermekkorban*. Szólok arról, hogy ez a felnőttkorban is nélkülözhetetlen, tehát a pedagógus feladata ezen alapérték *megszilárdítása*.

⁴ Engedtessek meg, hogy itt analógiaként a rákos daganatra utaljak: a túlburjánzó sejt a maga életfeltételeit is megsemmisíti.

⁵ E témáról himnikus szépséggel ír MARTIN BUBER: *Én és Te*, Európa, Budapest, 1994. Mindannyiúnknak sok keserves tapasztalata van az individualizmus és a kollektívizmus embertelenségéről. Buber így ír az „érték-párokból” való gondolkodásról: „Az alapszók nem szavak, hanem szópárok. Mikor az ember azt mondja: »Te«, az Én-Te szópár »Én«-jét is kimondja. »Én« önmagában nincs is.”

⁶ Ezen tanulás kimaradása okozta azt a tragédiát, amelyet VILLIAM GOLDING írt le *A legyek ura* című regényében.

b) A nevelési intézményben *kiegészítő érték*ként megjelenik egy új kihívás, amely majd a társadalomban dominánssá lesz. Ez meghatározza a tanulók *fejlesztési irányát*, de úgy, hogy a gyermekkori alapérték ne sorvadjon el.

c) Néhány gyakorlati tanács következik: az *egyoldalúságot* elkerülve hogyan kell a személyiség integritását szolgálni. Az egymásnak feszülő értékek harmóniába rendezése a nevelés és az önnevelés bravúrja.

3.1. Homogén és heterogén környezet

a) *A gyermekkor saját értéke*: A család olyan, mint egy fészek, a benne élők szorosán összetartoznak, közös értékrendjük, életvitelük van.⁷ A homogenitást genetikai háttér biztosítja, és erősíti a családon belüli nevelés is. A szülők, a testvérek, a nagyszülők és a tágabb rokonság védeltséget, biztonságot nyújtó szeretettel veszik körül a gyermeket. Milyen büszke az apa a hozzá hasonló fiára, s a fiú boldog, amikor utánozhatja apját. Így a gyermek gyorsan, könnyedén sok mindent megtanul, kialakul benne az identitástudat.

Találó a szólás, hogy a barátság vagy hasonló emberek között alakul ki, vagy hasonlónak tesz egymáshoz. Életünk mélypontjain hányszor kaptunk erőt az újrakezdéshez, amikor átérteltük, hogy egy szív – egy lélek vagyunk barátainkkal. Elemi igény él bennünk arra, hogy elképzeléseinket mások pozitívan visszaigazolják, megerősítsék. Aki nem talál ilyen társakra, mivel nem tapasztalja meg az elfogadottság boldogságát, állandó önigazolási kényszerrel küszködik, „kivert kutyaként” szenved végig életét.

b) *A kiegészítő érték*: A gyermek az iskolában heterogén környezetbe kerül. Anyagi, szellemi, erkölcsi és lelki szempontból is nagyon különböző társak veszik körül. Nem szabad engedni, hogy a gyermek a tőlük való különbözőséget sértésként, támadásként élje meg; meg kell tanítani arra, hogy fogadja el, tisztelje társai övétől eltérő értékeit. Úgy ragaszkodjon saját karakteréhez, hogy ez ne dacos különállást jelentsen. Ugyanakkor meg kell óvni a minden áron való majmolás deformáló hatásától is. Az utóbbi törekvés tragikomédiáját már Ezópus megrajzolta a békáról és az ökörről szóló tanmeséjében.

A nevelés célja, hogy a felnövekvő fiatalok saját értékeiket megbecsülve, az irigykedés, a lenézés és a versengés szellemétől szabadon, szívből tudjanak örülni mások kincseinek. Milyen szép, amikor egy réten száz és száz virág pompázik. A tanulóknak fejleszteni kell a nyitottságot, a toleranciát; azt a szemléletet, hogy mások értékei őket is gazdagítják. Ha bármilyen érték el-

⁷ Vö. VELKEY LÁSZLÓ: *Gyermekeink gondozása, nevelése*, Medicina, Budapest, 1984.

A szocializáció életet meghatározó jellege

vész, az egész közösség szegényebb lesz. Erre a szemléletre az iskolánál ezer-szerte heterogénebb társadalomban nagy szüksége lesz.⁸

- c) *Az egyoldalúság veszélyeiről:* A sokszínűséget fel kell vállalni a személyes meggyőződés területén is. Az iskola nem tölti be hivatását, ha ezt el akarja kerülni, és megáll a szaktudományos ismeretek átadásánál. Emberségünk lényegéhez tartozik egy kiérlelt világnézet és világnézet, nem lehet büntetlenül tudat alá nyomni a lét értelmére vonatkozó kérdést.⁹ Az, hogy valaki toleráns, nem jelentheti a személyes meggyőződés hiányát. Az a pedagógus, aki diákjai előtt a „semlegest” játssza, egy súlyosan fogyatékos személyiség képét állítja a rábízottak elé. Nem megnyomorító, hanem épp nagyon is tanulságos megismerni mások vallási felfogását, tapasztalatait. Az ember csak őszinte párbeszéd, konfrontációk által fejlődhet.

A heterogén környezetbe kerülés nagy kísértése a relativizmus kialakulása. Ismert a történet arról, hogy egy csoportnyi vak ember hogyan nyilatkozik az elefántról. Aki az oldalát tapintja meg, falhoz hasonlítja; aki a fülét, az lepedőhöz; aki az ormányát, az tömlőhöz; aki a farkát, az seprűhöz. Ebből egyesek arra következtetnek, hogy az igazság relatív. Micsoda tévedés! Az igazság abszolút, csak a mi megismerésünk relatív. Ha az igazságot relatívnek gondoljuk, ez minden érték tagadása, a cinizmus felé visz. Saját korlátjaink felismerése és elfogadása viszont az alázatosságot, a nagyobb egymásrautaltságot és a kollektív bölcsesség fontosságát erősíti bennünk.

3.2. Kötődés és önállóság

- a) *A gyermekkor saját értéke:* A gyermek életének első kilenc hónapjában édesanyjával tökéletes szimbiózisban él. Amikor megszületik, még mindig száz százalékosan rászorul szüleine. A családban nagyon szoros kapcsolat épül ki a testvérek között is. Az összes élőlény közül az ember az, aki a leghosszabb ideig életképtelen mások gondoskodása nélkül. Az, hogy megtanultunk beszélni, két lábon járni, a minket körülvevő szerető, gyámolító közösségnek köszönhető.

Egész életünkre jellemző, hogy mások szeretete felé megnyílván gazdagodunk.¹⁰ Önmagunkban koldus szegények vagyunk, ostobaság tehát azt ki-

⁸ Bővebben ELLIOT ARONSON: *A társas lény*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1994, 5. kiadás.

⁹ VIKTOR E. FRANKL: *Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben*, Kötet Kiadó, Nyíregyháza, 1996.

¹⁰ ERICH FROMM: *Birtokolni vagy létezni?*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

jelenteni, hogy nem szorulunk rá senkire. A begubózó, bezárkózó ember elkorcsosul, elpusztul a maga által épített börtönben. A keresztény tanítás szerint a kárhozat: egy örökkévalóságon át való gyötrődés saját ürességünk miatt. Ide jutunk, ha elmulasztjuk a lehetőséget, hogy az emberek és Isten végtelen szeretete betöltsön minket.

- b) *A kiegészítő érték:* Az iskolának „par excellence” feladata hogy a tanulókat önálló felnőttekké formálja. Az út ehhez eléggé rögzös: a dac-korszakokban és a kamaszkorban a gyermek úgy véli, hogy személyiségét az által élheti meg, ha bárki szavára, kérésére „nem”-mel reagál. Rá kell vezetni őt arra, hogy ez épp olyan kényszeresség, mintha mindenre „igen”-nel válaszolna. Fontos tisztázni, hogy az önállóság nem különködést jelent. Meg kell óvni attól, hogy az autonómiát a magának és másoknak is kárt okozó önkényességgel azonosítsa. Belé kell vésődnie, hogy a szabadság ikertestvére a felelősség.

Az önállóság megalapozásához szükséges, de nem elégséges a sok ismeret és tapasztalat elsajátítása. Mindenekelőtt a szabadság helyes szemléletét kell kialakítani.¹¹ A fiataloknak át kell élniük, hogy akkor szabadok, ha semmi lehúzó erő nem tudja megakadályozni őket a szeretet gyakorlásában. Ehhez kemény szabadságharcot kell vállalniuk a rájuk nehezedő, bénító beképzeltség, lustaság, önzés, ösztönösség, harag ellen. A szabadság az első helyen belső, és csak a második helyen külső valóság.

- c) *Az egyoldalúság veszélyeiről:* Napjainkban egyaránt megkísért bennünket az izoláltság és a tömegemberré válás.¹² A XX. század prófétája, Albert Camus félelmetes képet rajzol a pestisnél is hatékonyabban pusztító közönyről. Az értékes emberi kapcsolatokhoz sok időre van szükség, s a felgyorsult élettempóban ezt csak kemény harc árán lehet biztosítani. Az iskolában tehát az önállóságra neveléssel párhuzamosan arra is fel kell hívni a fiatalok figyelmét, hogy egy iskolaközösség, egy osztályközösség tagjaiként gazdagodnak. Az elszigetelődés: a leépülés, a halál felé sodorja az embert.

Az önállóságra nevelés a mai fiatalok számára létkérdés. Ha a család és az iskola mindent megtesz ezért, akkor elkerülhető, hogy az iskolából kikerülve tömegemberré váljanak. Csak nagyon következetes neveléssel lehet felvér-

¹¹ „A szabadság fél igazság. Szabad-voltunk negatív aspektusa egy jelenségnek, melynek pozitív aspektusát a felelősségteljes lét adja. A szabadság önkénybe csap át, ha nem a felelősség értelmében élük.” VIKTOR E. FRANKL: *Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben*, i. m. 63.

¹² DAVID RIESMAN klasszikus műve, *A magányos tömeg* Amerikában 1950-ben jelent meg. Hazánkban rövid időn belül a könyv három kiadása fogyott el. (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983, 3. kiadás.)

A szocializáció életet meghatározó jellege

tezni őket, hogy ellent tudjanak állni a szabadságukra támadó manipulációnak. Tekintsük csak végig, hogy emberek millióitól – ördögi ravaszsággal – hogyan veszi el szabadságát a szellemi igényt leépítő, így fogyasztói lényé degradáló média; a mammon oltárán mindent feláldozó szex-ipar; az extra-profit termelést kiszolgáló reklámpar.

3.3. Törekenység és erő

a) *A gyermekkor saját értéke:* A gyermek legszembetűnőbb jellemzője a törekenység, ez igaz fizikai és lelki értelemben is. Bármilyen erőfeszítést csak nagyon korlátozott mértékben tud kifejteni, ellenálló-képessége szintén csekély. Félt a sötétől; ha rászólnak, könnyen sírásra görbül a szája. A mélylélektan feltárta, hogy a gyermekkorú sérülések sokszor az egész élet során sem gyógyulnak be. Arról, hogy a felnőttek cinizmusa hogyan teszi tönkre az ártatlan gyermeket, megdöbbentő vallomást olvashatunk a jezsuita Duval atyától.¹³

A gyermek törekenységét látva figyelem, segítőkészség, szeretet ébred bennünk iránta. Ezeket az indítatásokat a rászorultság, a kiszolgáltatottság váltja ki. Ha valaki az erőset, az okosat, a magabiztost játssza, azt valójában nem lehet szeretni.¹⁴ Az ilyen emberrel kapcsolatba kerülve feleslegesség-tudatunk támad. Másrészt ezen látszat fenntartása, hogy erősek vagyunk, csak folyamatos önámítás és mások becsapása árán valósulhat meg. Ez az esztelen színjáték nagyon megterheli a pszichét.

b) *A kiegészítő érték:* A gyermek azzal a reménnyel jár az iskolába, hogy itt olyan erőssé és okossá válik, mint a felnőttek. Természetes, hogy ezen célok eléréséért mindent meg kell tenni. Az életet gazdaggá tevő szolgálathoz valóban óriási bölcsesség és fáradhatatlan erő szükséges. De az említett képességeket úgy kell fejleszteni, hogy soha ne váljanak öncélúvá, a fiatalokban ne ébresszenek hamis illúziókat; ne váljanak beképzettek.

Nagyon igaz, hogy „az élet részben hódítás, részben ajándék”. Nem várhatjuk, hogy a sült galamb szánkba repüljön, mégis azt kell mondanunk, hogy a legnagyobb értékeket mindig ajándékként kapjuk. Aki tehát egyoldalúan

¹³ LUCIEN AIMÉ DUVAL: *Miért oly hosszú az éj?*, Szent István Társulat, Budapest, 1986. Az eredeti cím még kifejezőbb: *Egy gyermek, aki a Holddal játszott*. A szerző hiteles képet rajzol a gyermek törekenységéről.

¹⁴ Megrázóan fogalmazza ezt meg DANIEL KEYES: *Virágot Algernonnak* (Árkádia, Budapest, 1988) című regényében: „Kérem, mondják meg Nemur profnak, hogy ne legyen olyan mogorva! Ha enged, hogy alkalomadtán kinevessék az emberek, akkor barátai is lesznek.”

a hódítást, az erőt, az okosságot tarja fontosnak, s kevésbé figyel a másik oldalra, elhibázza életét, boldogtalan lesz. A görcsös erőlködés, teljesítmény-kényszer kifárasztja az embert, az önfelelt boldogság soha nem lesz osztályrésze.¹⁵ Az erősség túlhangsúlyozása azért is embertelen, mert egyszer majd mindannyiunknak el kell fogadnunk erőink elfogyását és a halált is.

- c) *Az egyoldalúság veszélyeiről:* Az erő bálványozása az emberből kiöli a részvétet, a szolidaritást. Gondoljunk a rómaiakra, akik az irgalomra a „misericordia” szót használták, ami tükörfordításban „nyomorult szívű”-t jelent. A világbirodalmat teremtő légionáriusok számára valóban ilyen megvetendő volt az irgalom. De gondolhatunk Nietzsche „übermensch” fogalmára is, amely szerint egy ideológiai mércének eleget nem tévő ember szabadon megsemmisíthető. Ezzel szemben az igazi erő azt jelenteti, hogy legyőzöm a bennem lévő gonosz indulatokat; bármilyen fizikai, szellemi többletemet nem pusztító, hanem építő szándékkal használom.

Szent Pál ezt írja: „Amikor gyenge vagyok, akkor vagyok erős” (2Kor 12,10). Való igaz, hogy a legnagyobb erő gyengeségem, korlátjaim aláztos elfogadásához kell. Egy remete állítása szerint a becsületes önismeret nagyobb dolog, mint ha valaki négy napos halottat támasztana föl. A páli idézet olyan értelemben is igaz, hogy amikor felismerem gyengeségemet, akkor nagyobb hatalomhoz fordulok segítségért. Így jelentősebb erőhöz jutok, mintha csak a magaméra hagyatkoznék.

3.4. Megajándékozottság és ajándékozás

- a) *A gyermekkor saját értéke:* A gyermek azért olyan boldog, mert számára minden ajándék. Ő a család szemefénye, s örömmel fordul a mosolygós arcok felé. Ha játékát a földre ejti, valaki gyorsan visszaadja a kezébe. Ha magányossága miatt nyöszörögni kezd, valaki ölébe kapja, ringatja, dúdol neki. Az ünnepeket: a karácsonyt, a születésnapot, a névnapot szülei egészen páratlan fénnel rendezik meg számára. A gyermekkort tehát beragyogja a megajándékozottság boldogsága, ő maga pedig szinte nem más, mint befogadó, elfogadó szem, kéz, száj, szív.¹⁶

¹⁵ Vö. THOMAS MERTON: *A csend szava*, Szent István Társulat, Budapest, 1983, különösen: 174–181.

¹⁶ ASSISI SZENT FERENC ilyen gyermeki lelkülettel csodálkozik rá a világra, s énekli meg Isten ajándékozó jóságát a *Naphimnuszban*.

A szocializáció életet meghatározó jellege

A felnőttet megkíséríti a gondolat, hogy pénzért mindent meg lehet vásárolni, és háttérbe szorulnak személyes kapcsolatai. Élvezi önállóságát, függetlenségét, és nem is eszmél rá, hogy boldogságának megfogyatkozása ide vezethető vissza. Mert a megvásárolt javak ideig-óráig örömet hoznak életébe, de maradandó boldogsághoz csak mások ajándékozó jósága révén juthat az ember. Valakinek a bizalmát, szeretetét, életre szóló hűségét, feltétlen megbocsátását soha nem lehet megszerezni, ezeket csak hálás szívvel elfogadni lehet.

- b) *A kiegészítő érték:* Egy osztályközösségben az addig páratlan helyet elfoglaló gyermek egy lesz a két-három tucatnyi között, meg kell tanulni alkalmazkodnia. Ha továbbra is úgy képzei, hogy körülötte forog a világ, minduntalan orrba-verések, kudarcok, csalódások érik. Le kell mondania a kényeztetésről; megszűnik az egyoldalúság, hogy ő mindig csak kap. Látna mások szükségait, igényeit, elvárásait, egyre inkább a lemondást, az ajándékozást kell gyakorolnia. Így olyan boldogságot ismer meg, amely Jézus szavai szerint nagyobb annál, mint amit az elfogadásnál él át az ember.¹⁷

Ha a család és az iskola nem a másokért való életre, a lemondásra és az önzetlen adakozásra neveli a gyermeket, ezáltal egész jövőjét tönkreteszi. Az természetes, hogy a kicsik felé mindenki megkülönböztetett figyelemmel fordul, de az önző felnőttől eltávolodnak az emberek. Mivel képességeinket mások szolgálatára kaptuk, ha az önzetlen szeretet útján haladunk, kibontakozik személyiségünk, ha pedig élősködő hajlamainknak engedünk, belülről is eltorzulunk.

- c) *Az egyoldalúság veszélyeiről:* Garantáltan elrontja boldogságát, aki folytonosan az adás-kapás arányát méricskéli életében. Hajlamosak vagyunk arra, hogy amit mi teszünk, azt a valóságnál nagyobbnak gondoljuk, és kisebbítjük mások szolgálatait. Az ilyen ember állandó méltatlankodásban, mártírpózban szenved,¹⁸ teljesen tönkreteszi környezetét. A lemondás, az ajándékozás akkor építi környezetemet s engem is, ha nagylelkűen történik. Találón írja Szent Bernát: „A szeretet mértéke: mérték nélkül szeretni.”

Az életben alapvetően nem anyagiakra van szükségünk, hanem a másik ember szeretetére, még pontosabban a másik emberre. Ha én kapok valamit, észre kell vennem az ajándékozó szeretetét: amit nekem juttat, az valójában őt jelképezi. Amikor valaki felé odafordulok, tudnom kell, hogy ő sem ezt

¹⁷ „Nagyobb boldogság adni, mint kapni” (ApCsel 20,35b).

¹⁸ Erről nagyon tanulságos képet rajzol CLIVE STAPLES LEWIS: *A szeretet négy arca* című művében (Harmat Kiadó, Budapest, 1995, 55–57.) Témánkhoz az egész könyv elolvasását ajánlom.

vagy azt várja tőlem, hanem engem, magamat, teljes törődésemet, figyelmet igényli.¹⁹ Hamis az ajándékozás, amikor saját magam „kispórolom” ebből a gesztusból. A nagyképűen odavetett alamizsna mindig megalázó, sokszor többet árt, mint használ. Önmagamról lemondani, valóban szeretettel szolgálni pedig csak akkor tudok, ha állandóan gyarapodom az áldozatos lelkületben.

3.5. Önérték és teljesítmény

a) *A gyermekkor saját értéke:* A családban mindenki személy szerint fontos, a kapcsolatokban ez meghatározóbb, mint a családtagok tulajdonságai, teljesítménye. Ez a légkör megalapozza az őszinteséget és a bizalmat. Tudom, hogy nem fognak kevésbé szeretni, ha valamilyen fogyatékoságom kiderül, ilyenkor is segítséget remélhetek, és nem elmarasztalást. Az ember csak az ilyen közösségekben fejlődhet. Egyébként eluralkodik az alakoskodás, és bajaimmal magamra maradva nem tudom leküzdeni azokat.

Boldog az, akit életében végigkísér az a tudat, hogy végtelen értéke van, pusztán azért, mert ember. Ez a feléje sugárzó tisztelet és szeretet emeli ki őt a tárgyi világból. Mindenki, bármilyen is legyen, egy soha meg nem ismétlődő csoda. Kapcsolataink annyira személyesek, tehát annyiban értékesek, amennyire erre az igazságra épülnek. Nincs megalázóbb, mint amikor valakit tárgyként kezelnek. A haláltáborokban a kézre tetovált szám épp ennek az embertelenségnek volt a kifejezője.

b) *A kiegészítő érték:* A családon kívül háttérbe szorul a gyermek önértéke, egyre jelentősebbé válik teljesítménye. Természetesen a személyiség fejlődésének lényegéhez tartozik a képességek fejlesztése. Ha a megfelelő időben való művelés elmarad, a mulasztást soha többé nem lehet pótolni, az adott területen leépülés következik be. Az is fontos, hogy az adott csoportban a gyermek tisztában legyen a maga helyével: mik az erősségei, mik a gyöngeségei. De teljesen embertelenné válik a közösség, ha valakit azonosítanak a teljesítményével.

Az evangélium talentumokról szóló példabeszéde (Mt 25,14–30) arra irányítja figyelmünket, hogy a számonkérésnél nem feledkezhetünk meg az alapadottságokról. Aki több tehetséget kapott, azon több kérhető számon. Az értékelésnél fontosak a méltányossági szempontok is: az adott eredményt milyen kemény munkával érte el a tanuló. A lehető legsúlyosabb hiba, ha a

¹⁹ Nagyon igaz, hogy a másik ember „Belőlem él! És egyre éhesebben! / És egyre kevesebb vagyok neki!” (PILINSZKY JÁNOS: *Francia fogoly*).

A szocializáció életet meghatározó jellege

mi mulasztásunkért, pedagógiai hiányosságunkért a tanulót marasztaljuk el. Visszajelzésünknek becsületesnek kell lenni, s ugyanakkor azt is tudjuk, hogy az elmarasztalás letör, a biztatás sokszor szárnyakat ad.²⁰

- c) *Az egyoldalúság veszélyeiről:* Van olyan „pedagógiai” irányzat, amely minden kötelezést, számonkérést, értékelést elutasít. Ennek tragikus következménye a személyiség leépülése, szétesése. Ugyanakkor a túlkövetelés is maradandóan károsítja a tanulókat. Mindenki számára van egy optimális terhelés, amely a leghatékonyabban szolgálja az illető fejlődését.²¹ Ezért pedagógusoknak mestersen kell használniuk a differenciálás eszközeit. E mellett fontos, hogy a diákok is tudatában legyenek képességeikkel. Csak így óvhatóak meg tehetség-eltékozlás és a károsító túlhajtás zsákutcáitól.

Rátelepszik a világra egy ostoba siker-hajhászás, amely sokszor látszateredmények felé sodorja az embert. Az alapvetően férfinormákat előíró társadalomban megalázóan háttérbe szorult a nők megbecsülése, és mindannak az értéke, ami nem mérhető. Pedig életünk legfontosabb összetevői ilyenek. A teljesítményközpontú szemlélet minden emberséget kiöl: az éppen több figyelmet igénylő gyermekek, idősek, betegek, rokkantak tehertételként jelennek meg ebben a felfogásban. Az ilyen társadalom szükségszerűen életellenessé válik, „a halál kultúrája” diadalmaskodik: az abortusz és az eutanázia.

*3.6. Szubjektív és objektív visszajelzések*²²

- a) *A gyermekkor saját értéke:* A családban a kommunikációt a szeretet légköre határozza meg. Minden édesanya páratlan értéként, „királyfiként” szemléli gyermekét.²³ A szeretet örül a legkisebb eredménynek, tompítja a hibákat: figyelembe veszi a felmentő szempontokat, önkéntelenül is mentséget keres a másik számára. A gyermek sikerei és kudarcai egyben a szülőké is, tehát a szó szoros értelmében nem is lehetnek gyermekük felé objektívek. A családban fontosabb az, akivel beszélek, mint az információ, amelyet közlök vele.

Természetesen a felnőtt ember életékben fontos, hogy megértéssel forduljanak feléje. Aránytalan és igazságtalan, ha bárkit hibáival azonosítanak, összes gyarlóságával együtt is páratlan érték az illető. A romboló kritika, ami-

²⁰ Bővebben lásd CSAPÓ BENŐ: *Az iskolai tudás*, Osiris, Budapest, 1998.

²¹ Vö. GORDON W. ALLPORT: *A személyiség alakulása*, i. m. 210.

²² A témáról kiváló monográfia NEMES GYÖRGY: *Kommunikáció igazságosságban és szeretetben*, Piarista Hittudományi Főiskola, Budapest, 1997.

²³ Vö. MÉCS LÁSZLÓ: *A királyfi három bánata* című vers.

kor valakit „víz alá nyomnak”, nem egyszer nagyobb vétség, mint ami miatt felháborodottan nekiesnek. Mindenkinek jogosan fáj, ha értékeiről, sikereiről valaki úgy beszél, hogy relativizálja azokat, nem tud együtt örülni vele.

- b) *A kiegészítő érték:* Az iskolai kapcsolatokat sokkal inkább az objektivitás jellemzi. Fontos, hogy ezek segítségével a gyermek hiteles önismerethez jusson. Ha valaki a valóságnál többre értékeli magát, állandóan alaptalanul vádaskodni fog környezetére, hogy méltánytalanságok érik. Olyan feladatokra vállalkozik, amelyek meghaladják képességeit, s így kudarcot kudarca halmoz. Aki pedig alábecsüli értékeit, nem mer vállalkozni olyan feladatokra, melyeket sikerrel megoldhatna, s ezek által épülhetne személyisége.

Alapvetően fontos Jézus tanítása: „Az igazság szabaddá tesz titeket” (Jn 8,32). Aki hamis illúziókban ringatja magát, az valójában ezek rabja. „Kezgyes hazugság” nincs: ha valakit őszintén tisztellek és becsülök, soha nem csaphatom be. Sokkal inkább gyávaságból vagy önzésből fakad az, hogy nem mondom meg a másik hibáit. Az utóbbi esetben egy látszat-kapcsolat fenntartásáért engedem, hogy hibái tönkretégyék társamat, akiről pedig azt állítom, hogy fontos számomra.

- c) *Az egyoldalúság veszélyeiről:* A családban tapasztalt alapvetően szubjektív miliő után sok diák nehezen fogadja el az objektív megmértetést. Nem egyszer a tárgyilagos visszajelzést „beskatulyázásként”, „pikkelésként” értelmezi. A pedagógusnak e miatt nem szabad megsértődnie, korrektségével, türelmével elősegítheti, hogy diákja belássa vádaskodásának alaptalanságát. A tanárnak mindent meg kell tennie azért, hogy osztályozása megalapozott legyen (következetes, rendszeres számonkérés, elegendő jegy stb.)

Miközben a tanulók objektivitását fejlesztjük, azt is elő kell segíteni náluk, hogy ne tévesszék össze a tárgyilagosságot a nevetlenséggel, mások megalázásával, az ítélkezéssel. Bennünket, tanárokat is megkísért a túlzott kritikusság: kezünkben piros toll van, és állandóan a hibákat keressük. Ne legyünk szűkmarkúak, ha valós alapja van a dicséretnek, a kritikát pedig mindig építő szándékkal alkalmazzuk.

3.7. Bizalom és kritika

- a) *A gyermekkor saját értéke:* Az ösbizalom bearanyozza életünk kezdeti szakaszát. Tanulásunkhoz, gazdagodásunkhoz az teremt alapot, hogy bizalommal megnyílunk mások felé: elhisszük, amit mondanak, elfogadjuk, amit felajánlanak. Életünk ege még felhőtlen, napsugaras: nyoma sincs bennünk csalódásnak, gyanakvásnak. A gyermekkori feltétlen bizalom által azért nem

A szocializáció életet meghatározó jellege

lettünk kiszolgáltatottá, azért nem járt ez veszélyekkel, mert szerető, javunkat akaró, értünk mindent megtevő közösség vett körül. Az esetleges ártó hatalmaktól a felnőttek megvédtek bennünket.

A bizalmat minden csalódásunk ellenére egész életünkben ápolnunk, erősíteniünk kell. A gyanakvóvá váló embernek minden kapcsolata tönkremegy, garantáltan vesztésre fordul az élete. Aki bizalmatlanságával elszigetelődik, börtönbe zárja magát, az a halál útjára lép. Ha valaki úgy gondolja, hogy bizalmatlanságát kívülről fel lehet számolni, az súlyosan téved. Neki kell erőt vennie magán, hogy súlyos visszaélések után is újra bizalmat szavazzon a körülötte élőknek, s újjáéledő kapcsolatai által kilépjen börtönéből.

- b) *A kiegészítő érték:* Már a családban elkezdődik, s az iskola lényegéhez tartozik a kritikára való nevelés. Azt a védelmet, amelyet egy kisgyermeknek a család biztosított, lassan saját magának kell felvállalnia. Ehhez pedig jó kritikai érzék kell, hogy a látszatot meg tudja különböztetni a valóságtól; a behízelgést ne jó szándékként értelmezze. A naivitás a gyermeknél alapérték, a felnőttnél viszont súlyos, sokszor sérülések, nem egyszer végzetes tragédiák forrása. Szükségszerű, hogy akárki felé nem nyílhatunk meg azzal a feltétlen bizalommal, ahogy ezt családtagjaink felé tettük.

A kritikára nevelés nem jelentheti a bizalom kiirtását. Aki a kákán is csomót keres, az egy közösségben nem építő, hanem romboló elem. Alapvetően bizalmat kell szavazni az embereknek, de kapcsolatainkat jellemeznie kell a szemérmességnek és a józanságnak is. Egy kapcsolat elején e két utóbbi erény védi értékeinket a tapintatlanságtól és a pusztító erőktől. Ahogy mélyül két ember közössége, egymás iránti bizalmuk is fokozatosan erősödik, és a házasságban eljut a tökéletes ráhagyatkozásig.

- c) *Az egyoldalúság veszélyeiről:* Zsákutcát jelent, ha valaki úgy véli, hogy senki másban nem bízhat, csak saját magában. Épp magam felé kell a legkritikusabbnak lenni, hisz olyan ember még nem született a földre, aki ne tudott volna magának bármit megmagyarázni.²⁴ Nem a hízelkedő emberek szolgálják javamat, hanem azok, akik építő szándékkal elém tárják hibáimat is. Nagyon igaz József Attila sora: „Csak másban moshatod meg arcodat.” Bár csak minél többen állnának mellettem felelős szeretettel és kritikával.

Ismerjük Descartes szavát: „Kétkedem, tehát vagyok.” A tudomány világában bevált módszer a kétkedés, de még itt is mindennek alapja néhány axióma bizonyítás nélküli elfogadása. A személyes kapcsolatok világa pedig

²⁴ Ezért fogalmazta meg imájában NÉRI SZENT FÜLÖP: „Uram, ne bízz Fülöpben, mert Fülöp téged be fog csapni.”

nem a kételkedésre, hanem a bizalomra épül. Ha egy találkozáskor mindketten arra várnának, hogy a másik megalapozza az ő bizalmukat, soha nem közelednének egymáshoz. A bizalom mindig csak ingyenes előleg lehet. Amikor pedig valakinek egy csalódás után újra bizalmat szavazok, ezzel talpra állítom őt és a közösségünket is.

3.8. Őszinteség és titoktartás

a) *A gyermekkor saját értéke:* A gyermek tiszta, áttetsző, őszinte. Érzelmeit, vágyait minden kontroll nélkül kinyilvánítja. Hallatlan nyíltsága, derűje innen fakad: nem vesz fel álarcokat, nem pózol. Nincs gondja annak számon tartásával, hogy ki mit vár el tőle, kinek milyen szerepet illik eljátszania. Ezáltal rengeteg energiát megspórol, és ez azért is jó, mert belső rezdüléseire kap választ, nem egy felvett szerepre. Így pontosan érzékeli, hogy mennyire fogadják vagy utasítják el őt.

Felnőttkori kapcsolataink is annyiban értékesek, amennyire őszinték. Ha valakit egy magamról megformált hamis képpel megtéveszték, akkor ő nem engem fogad el, hanem azt az illúziót, melyet én alakítottam ki benne. Mások becsapása miatt én is súlyosan bűnhődöm, mert egyrészt félelem jár át, hogy mikor bukom le; másrészt tudván tudom, hogy nem engem fogadtak el, nem engem szeretnek, hanem egy hamis képet, tehát így soha nem élhetem át az elfogadottság boldogságát.

b) *A kiegészítő érték:* Az ember elidegeníthetetlen szabadságjogához tartozik annak eldöntése, hogy kit méltat bizalmára, titkait kinek, milyen mértékben tárja föl. Az erőszakos lemeztelenítés – akár lelki, akár testi értelemben – a legaljasabb dolgok közé tartozik.²⁵ Az iskolában a gyermek sokszor fájdalmas tapasztalatok árán tanulja meg, hogy nem akkor jár el helyesen, ha mindenkinek mindent elmond. Nem egyszer visszaélnék bizalmával, máskor ő okoz csalódást fecsegésével. Rá kell jönnie, hogy társai akkor fordulnak feléje bizalommal, ha tud titkot tartani.

Az iskolai nevelésben ki kell fejleszteni azt az alapállást, hogy ha valaki bárkiről terhelő információt tud meg, az illetőt a dolog jellegéből fakadóan titoktartás kötelezi. (Ez az egyetemes elv az alapja a tanári, az orvosi, a pszichiátriai, a hivatali stb. titoktartásnak.) Tudatosítani kell a pletyka jellem-

²⁵ Mindent meg kell tenni az emberi méltóságot sárba tipró pornográfia ellen. Ajánlott tanulmány: BARSÍ BALÁZS: Valóban semmi sem szent ebben az országban, *Emberhalász*, 1993. június–július.

A szocializáció életet meghatározó jellege

romboló hatását: gögössé, ítélkezővé válunk, könnyen felmentjük magunkat. A mások becsületében okozott kárt a legtöbbször nem lehet jóvátenni.²⁶

- c) *Az egyoldalúság veszélyeiről:* Az őszinteségnek korlátot szab az a tény, hogy egy adott információra ki jogosult és ki az, aki nem. A pedagógus részéről súlyos mulasztás, ha egy diákja hibáit elkendőzi az illető szülei előtt. Természetesen az említett terhelő adatok legtöbbször nem tartoznak a szülői gárda többi tagjára. Fontos, hogy a ránk bízottak meg tudják különböztetni a szolidaritást és a cinkosságot. Az evangélium szava egyértelmű: a vétkest először négy szemközt kell figyelmeztetni, majd tanúk előtt, s ezek után fegyelmi úton kell megakadályozni a rossz további pusztítását (vö. Mt 18,15–17). Nagyon igazak Babits szavai: „Vétkesek közt cinkos, aki néma.”

Legmélyebb vágyaim közé tartozik, hogy „szeretném magam megmutatni”, s az is, hogy ne legyek kiszolgáltatott, ne gázolhassanak át lelkeimen. Hajlamosak vagyunk valamelyik szélsőségre, s e szerint beszélünk extrovertált és introvertált típusokról. Az első kísértése a leli exhibicionizmus; ez megterheli a közösséget, s maga az illető is megbánja később ezt. A másik kísértése a bezárkózás, az elszigetelődés, amely a leépülés, a kétségbeesés felé viszi az embert. Tehát mindenki számára létkérdés, hogy egyensúlyt találjon az őszinteség és a diszkréció között.

3.9. Képzelet és valóságérzék

- a) *A gyermekkor saját értéke:* Amikor a gyermek ólomkatonákkal játszik, lelki szemei előtt óriási ütközet zajlik le. Ő még átéli, hogy benső történéseink jelentősebbek, mint a külső események. A jelenségek rejtett valóságát soha nem közelíthetjük meg hideg értelemmel, ide csak a képzeletnek van szabad bejárása. A gyermeket képzelete segíti abban, hogy átélje mások lelki örömeit, fájdalmait. Több korosztálynak beszéltem Jézus szenvedéséről, a legtöbb együtt érző tekintettel a gyermekek körében találkoztam.

Minden műretek az alkotó képzelet gyümölcse, s annyit élünk át belőle, amennyire a képzelet szárnyain követni tudjuk a művészt. Korunk nihilizmusát Heidegger oda vezeti vissza, hogy a mai embert csak az érdekli, hogy „Mi van?”, s elfelejti feltenni a kérdést: „Ez mit jelent?”, „Ez mit üzen nekem?” A képzelet hallatlan erőt gyakorol az akaratra, az értelmi megfon-

²⁶ Egy pletykás asszony gyónásakor egy pap azt kérte, hogy az illető egy tyúkot kopasszon meg, a tollakat szórja szét a szélben, és térjen vissza hozzá. Majd azt kapta elégtételként, hogy a tollakat szedje össze.

tolásnál sokkal jelentősebb ez a motiváció. Akinek tehát elsilányul a képzeletvilága, annak megfogyatkozik tettereje is.

- b) *A kiegészítő érték:* Az iskolába lépő tanuló maga mögött hagyja a varázslatos gyermekkort, s elindul a valóság árnyaltabb megközelítése felé. Megismeri a természet törvényeit, sokat tanul az emberi történelem szolgáltatta példákából. Mindez egyszerűen életben maradásához, hivatáskereséséhez, a felnőtt korra való felkészítéshez nélkülözhetetlen. Csak arra kell vigyázni, nehogy a fától ne lássa az erdőt, nehogy elveszítse a titkok iránti érzékét, tiszteletét. Aki így tanít-nevel, az eleget tesz József Attila teljességigényének, amit így fogalmaz meg: „Az igazat mondd, ne csak a valót!”²⁷

A világ megismerésével együtt járó nagy kísértés, hogy az ember figyelme teljesen kifelé fordul, és háttérbe szorul önmaga megismerése, önművelése. Így a tudás halmozása veszedelmessé válik, mert azzal garantáltan vissza fog élni. Az ember így pusztított ki a Földön sok ezer növényi és állati fajt, és lassan alkalmatlanná teszi a Földet az életre. Fontos, hogy a világ megismerésében ne a hedonista, ne a fogyasztói szemlélet vezessen, mert ez a teljes pusztuláshoz vezet.²⁸

- c) *Az egyoldalúság veszélyeiről:* Amennyire épít, gazdagít a képzelet, az álom, olyanira leépít a képzelődés, az álmodozás. Az előbbieket a teljesebb valóság felé visznek, az utóbbiak a beszűkített felé. Az a virtuális világ, amely a legnagyobb kísértés a beszűkülésre, nem más, mint a számítógép birodalma. A személyes találkozások helyébe az e-mail üzenetek lépnek, nem emberek játszanak egymással, hanem a gép játszik az emberrel, s a valóság helyébe a modellezés lép. Tálaló az analógia, hogy sokak számára a számítógép: elektronikus drog.

Ha valaki valóságérzéken az érti, hogy csak a közvetlen tapasztalhatót fogadja el, ezáltal a valóság nagyobb részét tagadja. Megdöbentő egy atomfizikustól olvasni a következő állítást: „Az elmélet határozza meg, mi az, amit megfigyelhetünk.”²⁹ Aki a képzeletet háttérbe szorítja, az embert megfosztja kreativitásától. Végül a természettudomány nem adhat célt, értelmet éle-

²⁷ Thomas Mann üdvözlése.

²⁸ A KATOLIKUS NEVELÉS KONGREGÁCIÓJA így fogalmaz erről: „Az iskolából kikerülő fiatal legyen szabad a hedonizmus szellemétől, az eredményesség és az önigazolás kényszerétől, a fogyasztói társadalom betegségeitől!” *A katolikus iskola* című dokumentum, Róma, 1977. A magyar fordítás a *Katolikus iskolák Magyarországon* című kiadványban jelent meg: Katolikus Pedagógiai Szervezési és Továbbképzési Intézet kiadása, Budapest, 2000.

²⁹ WERNER HEISENBERG: *Rész és egész*, Gondolat, Budapest, 1983, 109.

A szocializáció életet meghatározó jellege

tükhöz; ezt Albert Einstein így fogalmazta meg: „A vallás tudomány nélkül vak, a tudomány vallás nélkül béna.”

3.10. Játék és munka

a) *A gyermekkor saját értéke:* Irigylésre méltó a gyermek önfelelt játéka: csörgőjével, babáival, de akár csak az ujjával is órák hosszat el tud játszani. Így ismeri meg a világot, így próbál ki sok technikai fogást. A céltudatosság mindig beszűkíti az életteret, ezzel szemben a játék kiszélesíti a horizontot: tudunk örülni a meglepetéseknek. A tervezett tevékenység esetén irreálisan fontosnak tartjuk magunkat, holott valójában életünk játéktérét nem mi hoztuk létre, csak lehetőséget kapunk egy rövid beszállásra. Nagyon találóak Newton szavai: „Színes kagylókkal, kavicsokkal játszunk, de előttünk az egész óceán ismeretlen.”

J. Huizinga szerint a játékra vezethető vissza az ember kultúra teremtése.³⁰ Akire úgy ránehezednek élete terhei, hogy nem képes felszabadultan, mintegy „kívülről” tekinteni ezekre, az nem tud erőt gyűjteni problémái megoldásához. A felnőttkor nélkülözhetetlen játéka az ünneplés, amelyben létünk végső alapjaira eszmélünk, átéljük a szeretet pazarló jóságát. De azt soha ne feledjük, hogy az igazi ünnep a szívből fakad, páratlan békességgel ajándékoz meg, és semmi sem áll távolabb tőle, mint a felfokozott, emberiségünkben kivetkőztető élmények hajszolása (alkohol, drog, dorbézolás...).

b) *A kiegészítő érték:* Amennyire életünkhöz tartozik a spontaneitás, épp annyira igaz, hogy nem élhetünk kötöttségek vállalása nélkül. Divatos, de alapvetően téves az a felfogás, hogy az embernek pillanatnyi ötleteit, hangulatait kell követnie. Az élet bármelyik területén a kezdeti lelkesedés nagyon hamar elszáll, s csak úgy érhetünk célba, ha megtervezzük utunkat, és amikor nehézségekkel találkozunk, ragaszkodunk elhatározásunkhoz. Képességeinket csak az említett módon bontakoztathatjuk ki, tudatos, következetes fejlesztés nélkül azok elsorvadnak.

A munka semmiképpen sem az ösbűn büntetése,³¹ de még csak nem is a megélhetést biztosító szükséges rossz („azért dolgozunk, hogy éljünk”), hanem istenképességünkben ered. Jézus tanúságot tesz arról, hogy Isten állandóan munkálkodik, s ránk bízta a teremtés művének folytatását. A munka kerülése, az élősködő hajlam tehát az eltorzult ember személyiségjegye. Ke-

³⁰ JOHAN HUIZINGA: *Homo ludens*, Universum, Szeged, 1990.

³¹ A büntetés: a munkához kapcsolódó „verejtékezés” és kudarc.

ményen fogalmaz Szent Pál apostol: „Aki nem akar dolgozni, az ne is egyék” (2Tesz 3,10).

- c) *Az egyoldalúság veszélyeiről:* Mögöttünk van egy korszak, amely pusztán „termelőerőnek” tekintette az embert. Téves felfogás, hogy „azért élünk, hogy dolgozzunk”; az ember mindig többet ér, mint életműve. A munka bálványozása emberellenes, mert ez a szemlélet csökkent értékűnek tekinti a gyermekeket, a nőket, a fiatalokat, az időseket és a betegeket. A teljesítmény, a siker túlhangsúlyozása is antihumánus, hisz ezek sokszor nem az emberen múlnak, hanem külső tényezőkön. Hiteles mércét állít fel Szent Ágoston: „Tevékenységed annyit ér, amennyit a szándék, amellyel dolgozol.”

Szókratész azt vallja, hogy az át nem gondolt élet az emberhez méltatlan. Akik a „könnyed”, a teljesen ötletszerű élet ideálját hirdetik, nagyon precízen megtervezik, hogy az így felelőtlené tett tömegeket hogyan fogják manipulálni. Az ember hiszékenységére építve, játékra hajló természetünkkel súlyosan visszaélnék a játéktermek üzemeltetői. Primitív, egysíkú időtöltést ajánlanak fel nagyon borsos áron. Az igazán nemes játékoknak páratlan közösségépítő erejük van.

4. A ZSILIPMESTER, A NEVELŐ MUNKAKÖRI LEÍRÁSA

4.1. Ismerje a tanulók családi hátterét (Honnan érkeznek?)

Mindannak, amit a pedagógus egy diák életében lát, története van, és csak ezt megismerve érthető meg, formálható az illető. A tanuló személyes kapcsolatainak ősmintája családjában alakul ki, érzelmi reakcióinak rugói is ide vezethetők vissza. A legnemesebb nevelői szándék is megghiúsul, ha a pedagógus nem tesz meg mindent, hogy megismerje és megértse a rábízottak családi környezetét. Csak akkor gyógyíthatja a gyermekkori sérüléseket, ha tisztában van azzal, hogy a családban milyen elfogadást, biztonságot tapasztalt meg a gyermek. Sok esetben ezeket az alapokat az iskolában kell pótolni.

Ahhoz a szocializációs feladathoz, amelyet az iskolának kell felvállalnia, a családban az apa rakja le az alapokat. Amíg a családban az anya az érzelmi vezető, hatékonyabban építi, gazdagítja a családi kapcsolatokat, addig az apa racionálisabban szervezi a család életét, határozottabban képviseli a törvényt. Sajnos nagyon sok gyermek nő fel apa nélkül, s ennek következtében az iskolára még nagyobb feladat hárul. Mivel a pedagóguspálya elnőiesedett, minden eszközt meg kell keresni, hogy az iskola az alapvetően „apai nevelői funkciónak” eleget tudjon tenni.

A szocializáció életet meghatározó jellege

4.2. Ismerje a társadalmi környezetet (Merre haladnak tovább?)

„Non scholae, sed vitae discimus.” A rómaiaktól maradt fenn ez a szállóige: „Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk.” Az iskola épp olyan ideiglenes, átmeneti hely, mint a zsilipkamra. Pedagógiai munkánk értékéről a negyven-ötvenéves érettségi találkozón sejtethetünk meg valamit. Ott derül ki, hogy kik azok, akik – a mi mulasztásaink miatt is – hajótörést szenvedtek, és kik azok, akik – a jó felkészítésnek is köszönhetően – egy életen keresztül meg tudtak küzdeni a fenyegető hullámokkal, örvényekkel.

Itt konkrétan két dologra hívjuk fel a figyelmet. Először is az iskolának nem a jelenre, hanem a jövőre kell felkészítenie a fiatalokat. Ez most még csak csírájában van jelen, de a pedagógusnak helyes prognózist kell adni a várható lehetőségekről és veszélyekről is. Másodszor biztosan rá kell mutatnia azokra az értékekre, amelyek kitéphetetlenül az emberhez tartoznak; és bele kell építeni a fiatalokba azt a készséget, hogy tudjanak megszabadulni mindattól, ami fölötte eljárt az idő.

4.3. Legyen tudatában, hogy leginkább személyiségével hat diákjaira

Tanári pályákat elemezve le kell szögeznünk, hogy nincsenek csodamódszerek. A tanári hivatás titkát a szaktudáson és a módszertani ismereteken túl kell keresnünk. Fontosak az évezredes pedagógiai tapasztalatok, de még fontosabb, hogy ezeket valaki hogyan integrálja személyiségébe. Gyakorlóiskolák osztályai végtelenül jókat derülnek azon, amikor egy kezdő tanár mechanikusan át akarja venni vezetőjének stílusát, és karikatúrává válik. A nevelői hivatást tehát csak az töltheti be, aki reális önismerettel rendelkezik, keményen küzd hibái ellen, soha nem fárad bele önmaga formálásába.

A szocializáció (az emberformálás) hatékonyságát a személyesség határozza meg. A pedagógus ad mintát diákjai számára nyitottságra, szellemi érdeklődésre, aktivitásra, kudarcok vállalására és feldolgozására. Ha valaki hiteles személyiség, ezáltal elnyeri a rábízottak bizalmát, és követni fogják őt; ha nem ilyen, csak kudarcot kudarokra halmoz. Az igazi „magiszterek”, vagyis mesterek diákjaikat nem holt betűhöz, nem meddő ismeretekhez juttatják hozzá, hanem egész életüket meghatározó példaképekké válnak, ahogy ezt J. H. Newman megfogalmazza:

„Az igazságot a világban nem bölcséleti rendszerek, nem bizonyítékok, nem könyvek,

Farkas István SchP

*nem politikai hatalmak tartják fenn,
hanem kizárólag azon emberek, akik
az igazság tanúi és példaképei.*

*Nélkülük nem élhetünk,
nem juthatunk előbbre.*

*Minden ártó hatalom ellen
a személyes formában megjelenő
igazság győzedelmeskedik.”*

5. Mindenek fölött a szeretet

Életünkben nemcsak az fontos, hogy értékek, eszmények vezessenek bennünket, hanem az is, hogy ezek között egyértelmű rangsor alakuljon ki. Lássunk tisztán, hogy mi az átmeneti, mulandó érték, és mi az, ami mindörökre megmarad. Ezen a területen vezessen bennünket Túrmezei Erzsébet gyönyörű verse:

A HARMADIK

*Valamit kérnek tőled.
Megtenni nem kötelesség.
Mást mond a jog,
mást súg az ész.
Valami mégis azt kívánja: Nézd,
tedd meg, ha teheted!
Mindig arra a harmadikra hallgass,
mert az a szeretet.*

*Messzire mentél.
Fáradt vagy. Léptél százat.
Valakiért még egyet kellene.
De tested, véred lázad.
Majd máskor! – nyugtat meg az ész.
És a jog józanságra int.
De egy szelíd hang azt súgja megint:
Tedd meg, ha teheted!
Mindig arra a harmadikra hallgass,
mert az a szeretet.*

A szocializáció életet meghatározó jellege

*Valakin segíthetnél.
Joga nincs hozzá. Nem érdemli meg.
Tán összetörte a szíved.
Az ész is azt súgja: Minek?
De Krisztus nyomorog benne.
És a szelíd hang halkán újra kérlel:
Tedd meg, ha teheted!
Mindig arra a harmadikra hallgass,
mert az a szeretet.*

*Ó, ha a harmadik
egyszer első lehetne,
és diktálhatna, vonhatna, vihetne!
Lehet, elégnél
hamar. Valóban esztelenség volna.
De a szíved békeségről dalolna,
s míg elveszítenéd,
bizony, megtalálnád az életet!
Bízd rá magad arra a harmadikra!
Mert az a szeretet.*